

Jan Skłodowski

ZALESZCZYKI

Riwiera przedwojennej Polski

Zdjęcia na pierwszej i czwartej stronie okładki pochodzą ze zbiorów Autora.
Zdjęcie na wyklejce z przodu pochodzi ze zbiorów Autora, zdjęcie na wyklejce z tyłu – z serii wydawniczej „Krajoznawstwo”, 1934 r.

Redakcja
Izabela Rucińska

Projekt okładki
Agnieszka Andruszkiewicz

Projekt składu
Ania Skurska

Skład
Tomasz Kuc

Redaktor prowadzący
Teresa Łozowska

© Copyright by Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2021

Drogi Czytelniku

Książka, którą trzymasz w dłoni, jest efektem pracy autora, zespołu redakcyjnego, grafików i wydawcy. Prosimy, abyś uszanował ich pracę.

Nie kopiuj większych fragmentów, nie publikuj ich w internecie.

Cytując fragmenty, nie zmieniaj ich treści i podawaj źródło ich pochodzenia.

Dziękujemy.

ISBN 978-83-7729-659-2

KSIĘŻY MŁYN Dom Wydawniczy Michał Koliński
90-345 Łódź, ul. Księży Młyn 14
tel./faks 42 632 78 61, 42 630 71 17, 602 34 98 02
infolinia: 604 600 800 (codziennie 8-22, także sms), gg 414 79 54
www.km.com.pl; e-mail: biuro@km.com.pl

Łódź 2021. Wydanie 1

SPIS TREŚCI

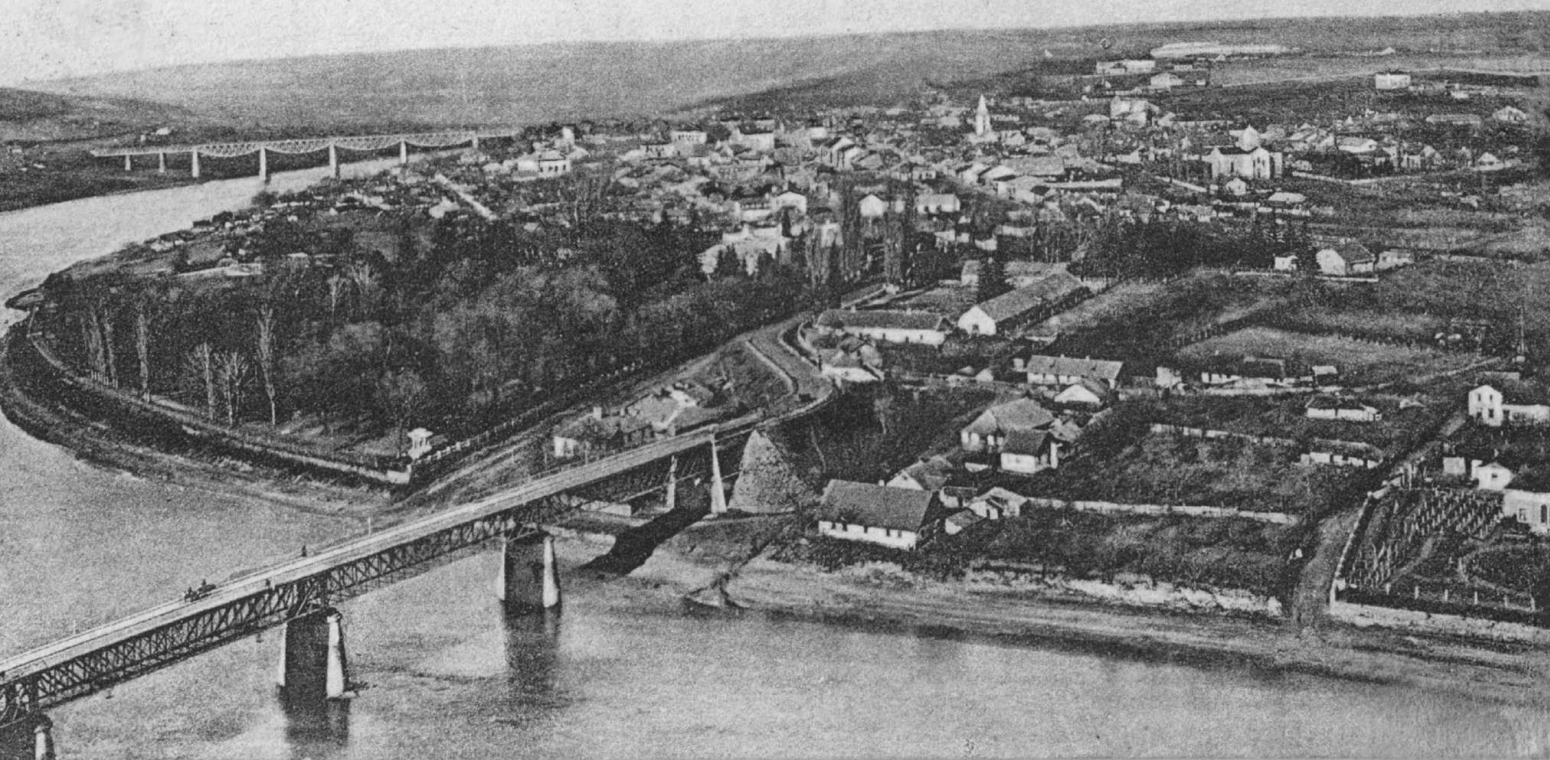
Przedślowie	9
I. Położenie Zaleszczyk, środowisko przyrodnicze i folklor	14
II. Z dziejów Zaleszczyk	27
III. Podróż do Zaleszczyk i sławne mosty	36
IV. Zabytki Zaleszczyk	50
V. Zaleszczyki uzdrowiskiem i kurortem	65
VI. Pensjonaty w Zaleszczykach	73
VII. Zaleszczyki – słynne plaże	87
VIII. Turystyka i sport w Zaleszczykach	107
IX. Zaleszczyki stolicą ogrodnictwa i sadownictwa	123
X. Zaleszczyki – sławne winnice i polskie wino gronowe	133
XI. Życie codzienne Zaleszczyk	149
XII. Sławni goście w Zaleszczykach	161
XIII. Zaleszczyki – klęska września 1939 roku i jej tragiczne następstwa	171
XIV. Wspomnienie Zaleszczyk – „Co nam zostało z tamtych lat”?	181
Zamiast posłowania – „Bomba Zaleszczycka”	193
Wybrana bibliografia	202
Źródła materiałów ilustracyjnych	207
Zaleszczyki – interwar riviera	208
Залещики – рив'єра міжвоєнних часів	209

PRZEDSŁOWIE

Zaleszczyki, położone na Podolu (dziś Zaliszczyky na Ukrainie, w obwodzie tarnopolskim), zwane przed II wojną światową Polską Riwierą, Polskim Meranem, Miastem Słońca, Morelową Stolicą, Polskim Biegunem Ciepła czy Stolicą Polskiego Wina – to miasto o niezwyklej przeszłości. Niepowtarzalne położenie Zaleszczyk w głębokim jarze Dniestru, ujmującego je niczym półwysep w swe zakole, bogaty folklor i zabytki, już same w sobie stanowiły znaczące atuty dla rozwoju miasta. Ale tym, co okazało się najważniejsze dla jego promocji był ciepły, niemal śródziemnomorski lokalny klimat pozwalający na uprawę południowych owoców i winorośli, kurację uzdrowską oraz beztrudne wywczasy. Tak więc dzięki wspomnianym walorom, gdy ustały działania Wielkiej Wojny (tak w międzywojniu zwano I wojnę światową) i sytuacja polityczna odrodzonej Rzeczypospolitej zaczęła się stabilizować, nastąpiło szersze zainteresowanie regionem i gwałtowne przyspieszenie rozwoju Zaleszczyk, wręcz ich rozkwit. Pojawiły się liczne pensjonaty, powstały eleganckie, nadrzeczne plaże z kąpieliskami i przystaniami, przybywali luminarze kultury oraz wybitne osobistości życia państwowego, wreszcie coraz liczniejsze rzesze letników. Znacznie zwiększyła się uprawa winorośli. Zaleszczyki stały się wkrótce miejscem wyznaczającym wzorce wysmakowanego spędzania wakacyjnego czasu i faktycznie jedynym w kraju tego typu modnym kurortem. Jak byśmy dziś powiedzieli – kultowym – słusznie pretendującym do miana „letniego salonu Polski”, którego re-noma zaczęła przekraczać granice kraju. Obecnie już tylko dawne fotografie i niknąca we wspomnieniach legenda przywołują krótki czas jego świetności, dramatycznie przerywanej katastrofą września 1939 roku.

Powojenne, poświęcone Zaleszczykom obszerniejsze opracowania są jedynie częścią większej całości odnoszącej się do tematyki kresowej. Przykładem jest tu unikatowe, nieocenione dzieło Romana Aftanazego *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*¹, które prezentuje rodową siedzibę właścicieli zaleszczyckich dóbr. Kolejne, znacznie

1 R. Aftanazy, *Zaleszczyki*, w: *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Województwo podolskie*, wyd. drugie, t. 9, Ossolineum, Wrocław 1996, s. 390–392.

szersze, znalazło się w tomie III *Kresowej Atlantydy*², epokowej wielotomowej edycji autorstwa prof. Stanisława S. Nicieja, który pierwszy rozdział – stanowiący jedną trzecią wspomnianego woluminu – poświęcił Zaleszczykom. Ten wybitny znawca oraz dokumentalista Kresów pisał także o tym mieście w licznych artykułach, był też narratorem i współautorem scenariusza filmu noszącego tytuł *Kresowym szlakiem. Zaleszczyki*³. Należy też w tym miejscu wymienić niskonakładową źródłową publikację autorstwa Przemysława Karwowskiego *Winiarstwo Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej*⁴, ważne kompendium wiedzy o winnicach Zaleszczyk i ich regionie oraz tamtejszych winiarzach, a także istotne opracowanie prof. Wojciecha Włodarczyka *Ziemiańskie winnice Podola*⁵. Do rąk czytelników trafiły również ambitne przewodniki po zachodniej Ukrainie autorstwa Jacka Tokarskiego⁶ i Grzegorza

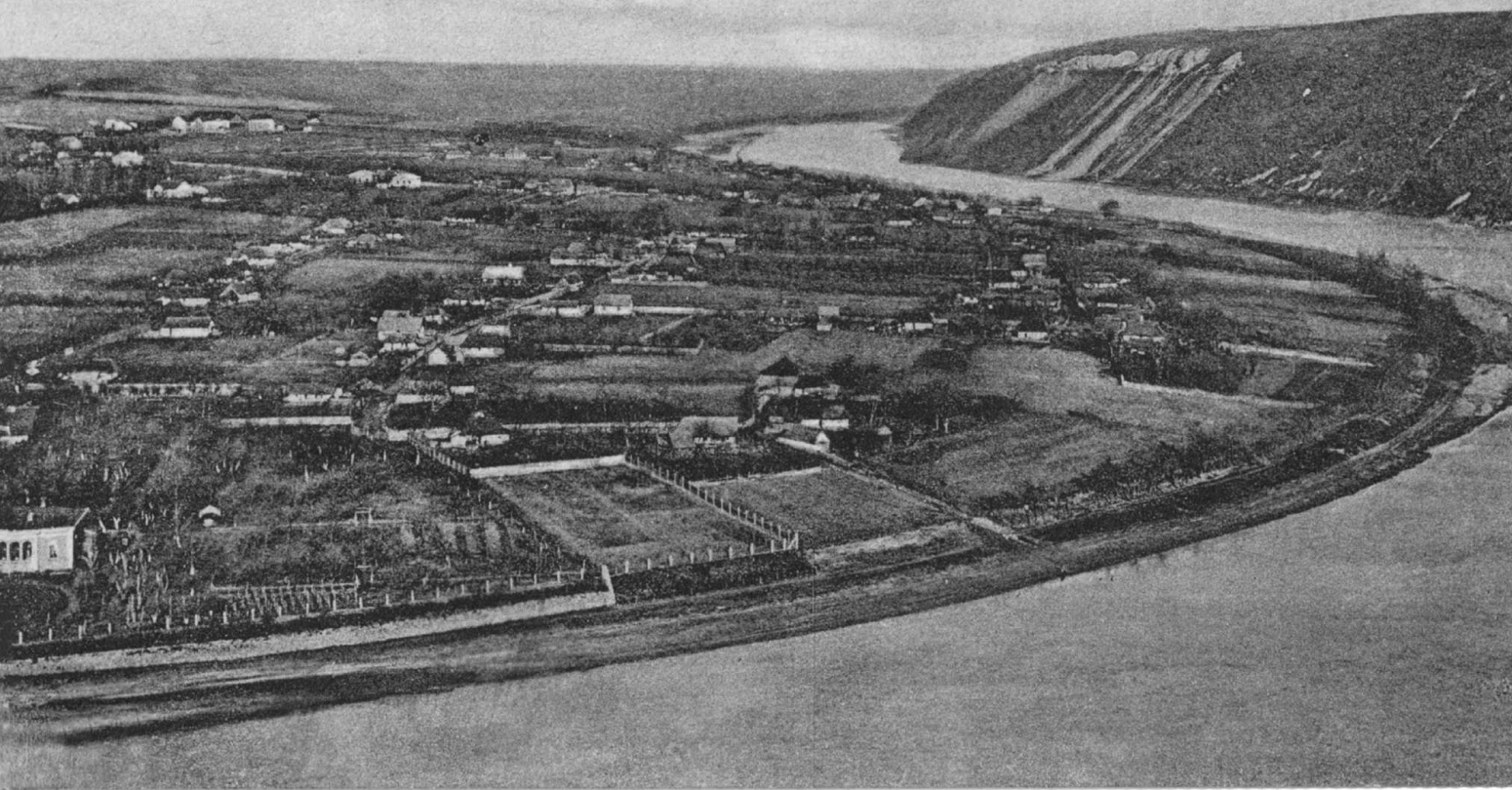
2 S.S. Nicieja, *Zaleszczyki*, w: *Kresowa Atlantyda. Historia i mitologia miast kresowych*, t. 3, Wydawnictwo MS, Opole 2013, s. 7–86.

3 *Kresowym szlakiem. Zaleszczyki*, realizacja: Henryk Janas, scenariusz: Yurko Lwowicz i prof. Stanisław S. Nicieja, Telewizja Polska 2009.

4 P. Karwowski, *Winiarstwo Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej. Katalog wystawy*, Wydawca Zielonogórskie Stowarzyszenie Winiarskie, Zielona Góra 2011.

5 W. Włodarczyk, *Ziemiańskie winnice Podola*, w: *Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku*, t. 8, 2010, s. 307–323.

6 J. Tokarski, *Ilustrowany przewodnik po zabytkach na Ukrainie*, t. 2, Burchard Edition 2001, s. 243–244.

Rąkowskiego⁷, w których historia i obiekty zabytkowe Zaleszczyk zostały obszerniej opisane. Zauważyć należy wreszcie wzmianki o sławnym kurorcie pojawiające się okazjonalnie, choć w ostatnich latach coraz częściej, na stronach internetu.

W trakcie pracy nad książką spotkałem się z życzliwością i pomocą wielu osób, dzięki którym mogła ona przyjąć ostateczny kształt tak w warstwie treściowej, jak i ilustracyjnej.

Serdeczne podziękowanie kieruję do Pani Marii z Hawranów Wójcik z Warszawy, zamieszkałej w Zaleszczykach do 1944 roku, za udzielenie mi ważnych informacji na temat codziennego życia kurortu oraz udostępnienie do druku fotografii zachowanych w jej zbiorach. Dziękuję także Pani Ilonie Matusz-Tokarczyk z Warszawy, rodzinnie związanej z Zaleszczykami poprzez swego pradziada Grzegorza Zarugiewicza – ikony kresowego winiarstwa – za przekazanie mi wiadomości na temat jego działalności na tym polu i zgodę na opublikowanie fotografii jego winnicy. Słowa szczerzej podziękuję też Panu Przemysławowi Karwowskiemu z Zielonej Góry – związanemu, jak poprzednicy, rodzinnie z tym miastem i znawcy winiarskiej tematyki – za życzliwe i cierpliwie udzielane wsparcie w uściśleniu bibliografii związanej z zaleszczyckimi winnicami oraz Panu prof. Wojciechowi Włodarczykowi z Kazimierza Dolnego – badaczowi kresowych winnic Podola – za udostępnienie do druku rzadkiego

Z wysokiego przeciwległego brzegu rozpościera się niezwykle widok na opasane wstęgą Dniestru Zaleszczyki.

Pocztówka panoramiczna, wydana nakładem Księgarni Jakóba Kofflera w Zaleszczykach przed 1914 r., wg fotografii nieznanego autora (źródło: JS).

7 G. Rąkowski, *Zaleszczyki*, w: *Przewodnik po Ukrainie Zachodniej, część II. Podole*. Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Pruszków 2006, s. 330–334.

obiekty ze swych zbiorów ikonograficznych. Dziękuję Pani Aleksandrze Ziółkowskiej-Boehm z Wilmington (USA) za pomoc w doprecyzowaniu informacji związanych z wojenną biografią Melchiora Wańkowicza, Pani Irynie Vikyrchak – zamieszkałej we Wrocławiu rodowitej zaleszczyczanke – za przekazanie wielu ważnych informacji dotyczących jej rodzinnego miasta, także Pani Alicji Bortkiewicz z Biblioteki Głównej Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku, Panu Jarosławowi Klejnockiemu – dyrektorowi Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie – oraz pracownikom Biblioteki Narodowej w Warszawie za otrzymane skany ilustracji z zasobów tych instytucji. Słowa podziękowania należne są też Panu Stanisławowi Zawodnikowi z Genewy za bezinteresowne przekazanie interesujących materiałów archiwalnych, które stanowią znaczące uzupełnienie strony ikonograficznej tej publikacji.

Miło mi wreszcie podkreślić, że książka mogła powstać w niniejszej postaci edytorskiej dzięki wysiłkowi redakcyjnemu ze strony Wydawcy – Pań Redaktorek Teresy Łozowskiej i Izabeli Rucińskiej oraz Ani Skurskiej i Tomasza Kuca – autorów szaty graficznej, którzy okazali w trakcie jej powstawania swe prawdziwie wnikliwe i kreatywne zaangażowanie. Proszę więc, by zechcieli przyjąć słowa szczerzej, należnej im za ten wysiłek podziękii.

Kończąc, słowo podziękowania kieruję do mojej żony Sylwii za szczerą zachętę do podjęcia przeze mnie niniejszego tematu oraz życzliwe uwagi wobec powstającego tekstu i doboru towarzyszącego mu materiału ilustracyjnego.

Niniejsze wydanie albumowe jest pierwszą po 1939 roku pozycją książkową poświęconą Zaleszczykom w całości. Ponadto, ilustrowaną mało znanym materiałem ikonograficznym – grafikami, zdjęciami i archiwaliami, które idą w sukurs autorskiej narracji tekstowej. Publikacja stawia sobie za cel przywołanie możliwie pełnego obrazu tego niezwykłego kurortu na tle jego burzliwej historii i spokojnych, niosących (jak się okazało) złudną nadzieję niezmaconego trwania prosperity lat międzywojnia; także zainspirowanie Czytelników – zwłaszcza ich młodszego pokolenia – do szerszego poznania dziejów tego jedyne go w swoim rodzaju miejsca na mapie międzywojennej Polski.

Widoki z Zaleszczyk w formie atrakcyjnego leporello, tzw. harmonijki.

Wydawca i autor zdjęć – Maurycy Bäumer w Zaleszczykach, przed 1937 r. (źródło: JS).

Najstarsza znana, barwna i najpiękniejsza karta pocztowa przedstawiająca Zaleszczyki i jego budowlę.

Wydana przez zakład artystyczny Karola Schwidernocha w Wiedniu przed 1900 r. (źródło: JS).